

Llengües, comunicació i gramàtica en la societat de la nova oralitat

Joan ESTRUCH TOBELLA
Professor de llengua i literatura castellana
Societat Catalana de Pedagogia

...i tots ells tenien les dents clavades als llavis,
meravellats que Telèmac parlés amb tanta ardidesa
L'Odissea, I, trad. C. Riba

1. PRESENTACIÓ

Si ens preguntem quins ensenyaments lingüístics hem de donar als batxillers, Homer ens respon que hem de preparar-los perquè, com el jove Telèmac, puguin comunicar-se amb eficàcia, amb ple domini dels recursos comunicatius propis de la societat en què han de viure. Per a un jove batxiller d'ara, l'epifania de Telèmac pot ser l'exposició d'un treball de recerca, i més endavant la defensa d'una tesi doctoral, una entrevista laboral... Li hem de donar, doncs, un domini de la comunicació —oral, escrita i/o icònica— que li serveixi al llarg de la seva vida ciutadana i professional, dins d'una societat sotmesa a canvis constants.

2. DIAGNOSI

2.1. *La modernitat líquida o Bauman al riu d'Heràclit*

La dinàmica de canvi de la societat és tan accelerada que, en paraules de Bauman, vivim en una època líquida, efímera, en què res és sòlid i estable. Un dels símbols d'aquests canvis el trobem a la tecnologia de la comunicació, en què, quan un nou aparell surt al mercat, ja està obsolet i ben aviat serà substituït per un altre més potent i eficient. Per acabar-ho d'adobar, la crisi del model econòmic fins ara vigent fa trontollar els pilars de tot el sistema social. Per això avui, paradoxalment, l'únic permanent és el canvi, la inestabilitat i la incertesa.

2.2. La nova oralitat o la comunicació neomedieval

La transformació de la comunicació és tan profunda com la que va suposar el pas de la cultura oral a la cultura escrita. Està emergent, d'una manera cada vegada més ràpida i global, el que s'ha denominat *nova oralitat*. Tot i que la comunicació en xarxa continua sent majoritàriament escrita, es tracta d'una escriptura basada en l'oralitat, i que és llegida altrament que un llibre tradicional.

Internet està culminant l'erosió de les bases d'allò que McLuhan va denominar «galàxia Gutenberg»: un emissor transmetia la seva informació, amb suport paper, als seus receptors. Aquest emissor era propietari legal i intel·lectual del missatge, que el receptor havia d'interpretar i valorar de manera aïllada, allunyat de l'emissor i dels altres receptors.

Aquest esquema de comunicació basat en la individualitat i la separació de rols està sent substituït per un altre que recupera algunes característiques de la cultura medieval: interacció en els rols emissor-receptor; reducció del paper de l'autor-emissor com a «propietari» d'un missatge original i exclusiu; missatges oberts a la intervenció aliena, manipulables, sense versió última i tancada; descontrol de la jerarquia comunicativa, ja que tothom pot intervenir-hi amb aparent igualtat...

2.3. Repercussions culturals i pedagògiques: el discurs de la simplificació

Correu electrònic, SMS, Facebook, PowerPoint, Twitter... utilitzen un discurs basat en la simplificació, necessària per garantir la immediatesa o la ràpida successió en l'emissió i la recepció de diversos missatges alhora. Les idees són senzilles, expressades de manera breu i directa amb frases curtes, sumades, afegides, amb poc grau d'abstracció i de matís. Els continguts són més emotius que reflexius, més circumstancials i anecdòtics que conceptuals... Ens trobem, doncs, davant de textos molt propers a la conversa espontània i informal. Alguns pensen que aquesta nova oralitat, aquesta escriptura electrònica amenaça el pensament abstracte, el discurs filosòfic (Boss, Galparsoro).

Sense anar tan lluny, és ben cert que el discurs de la simplificació, útil i necessari per a missatges estàndards, està contaminant tots els àmbits del pensament. I això comporta la multiplicació, la fragmentació i la dispersió de la informació en un oceà de sorollosa banalitat. Per fer-s'hi sentir, cal cridar, cal «piular» més fort que els altres. Els criteris qualitius, que requereixen temps, coneixement i maduresa, són substituïts pels quantitius: l'amistat es mesura pel nombre de contactes a Facebook; les persones, els fets, les obres o les idees es valoren per la quantitat de «m'agrada»... Hegel ja havia considerat un «lamentable error» aplicar determina-

cions purament quantitatives, vàlides en el món de la natura, al món de l'esperit (Hegel, 1971, secció segona, B, XCIX).

L'educació, únic àmbit de socialització per a tota la població jove, és especialment sensible a tots aquests canvis. És evident que la funció del sistema educatiu ja no pot ser transmetre i avaluar l'adquisició d'informació, sinó la de convertir-la en coneixement, en comprensió global, en síntesi profunda. Aquest canvi estratègic xoca frontalment amb un currículum fragmentat en àrees de coneixement i amb una organització escolar compartimentada en espais i temps que inútilment intenten uniformitzar els aprenentatges i els comportaments. És una tossuda seqüela de la mentalitat fordista, pròpia de l'època de la producció industrial en sèrie.

La inadaptació general del sistema educatiu es manifesta de manera específica en l'àrea de llengua i literatura del batxillerat. Els seus continguts curriculars continuen estant manllevats, en versió reduïda, dels que s'imparteixen a les facultats universitàries. L'ensenyament de la llengua encara té un excessiu pes de l'estudi del seu funcionament (anàlisi sintàctica), amb escassa atenció a la comunicació, la comprensió i l'expressió. Pel que fa a l'ensenyament de la literatura, segueix patint una endèmica incertesa respecte a la seva metodologia didàctica i una actitud defensiva del llibre de paper davant les noves tecnologies.

3. PROPOSTA

3.1. *L'educació de l'Homo complexus (Morin)*

Les noves tecnologies alliberen l'escola de la transmissió d'informació, però li retornen, corregida i augmentada, la seva funció principal i exclusiva: bastir la formació al llarg de la vida dels ciutadans que viuran en un món cada vegada més globalitzat, incert i complex. Des de sempre, l'educació s'ha considerat una preparació per a la vida, però el sistema educatiu pot desenvolupar aquesta funció interioritzant i reproduint els valors predominants o bé defensant-ne uns altres de diferents o fins i tot oposats.

No semblen massa assenyats els posicionaments extrems davant aquesta disjuntiva: no es tracta de reproduir a l'aula els usos i abusos que els alumnes fan de les noves tecnologies al seu temps de lleure; però tampoc no es tracta de convertir l'escola en una aïllada reserva de valors obsolets. És absurd, a més d'inútil, qüestionar els indubtables avantatges de les noves tecnologies de la comunicació. Google, per exemple, és un prodigi que posa al nostre abast el mite de la biblioteca universal, tot i que també pot fomentar una «cultureta» de tastaolletes.

L'escola ha d'estar, doncs, ben oberta a la societat i a les noves tecnologies de la comunicació. Però no d'una manera acrítica, sinó amb el propòsit de transfor-

mar la informació en coneixement complex, un coneixement capaç d'abordar problemes globals, fonamentals. No n'hi ha prou amb les competències bàsiques, capaces de resoldre situacions estàndards, sinó que, el batxiller, el futur *Homo complexus* de Morin, necessita coneixements complexos, que li permetin de resoldre les incerteses de la modernitat líquida, és a dir, «ser capaç de prendre decisions i actuar eficaçment d'acord amb elles» (Bauman).

3.2. *Una nova assignatura anomenada comunicació i narrativa*

Situem-nos en el context d'un hipotètic currículum que no sigui bàsicament transmissor, que superi el coneixement fragmentat en àrees, que s'articuli entorn de projectes interdisciplinaris, que trenqui les rigideses de la distribució dels agrupaments d'alumnes, de l'organització dels espais i dels temps escolars... I sobretot: en el qual el paper del professor sigui el de mentor que estimula, que guia els aprenentatges dels estudiants amb la seva expertesa i la seva saviesa.

És en aquest nou context que els continguts de l'assignatura de llengua i literatura poden i han de ser radicalment reformulats. La part de llengua hauria de donar pas als ensenyaments-aprenentatges de la comunicació a l'era de la nova oralitat: parlar, escoltar, llegir, escriure missatges amb claredat, amb adequació al destinatari, amb correcció lingüística... La xarxa és un immens banc de dades, d'informacions i de missatges que ofereixen infinites possibilitats d'aprofitament didàctic, i supera la rígida separació entre el text escrit i els missatges que incorporen àudio i imatges. La generació, correcció i millora de missatges reals hauria de ser la pràctica més habitual a l'aula, amb especial dedicació als hipertextos, que enriqueixen l'escriptura amb els recursos digitals (Cassany).

Aquest enfocament pragmàtic es basa en el convenciment que, al batxillerat, no té massa sentit estudiar el funcionament de la llengua en si mateix. La qualitat dels textos d'un alumne no depèn de si sap distingir l'atribut del complement predicatiu.

L'anàlisi comunicativa dels missatges suposa saber gestionar la informació, discriminant la bona de la banal o fraudulenta, per tal d'entendre-la, analitzar-la críticament i sintetitzar-la, superant el «retallar i enganxar». De manera pràctica, caldrà anar redefinint conceptes com: la còpia, l'originalitat i la propietat intel·lectual; la separació entre allò públic i allò privat a la xarxa; la popularitat quantitativa enfront del judici savi i expert... D'aquesta manera, partint de situacions comunicatives reals és com es pot assolir l'ambició objectiu de transformar la informació en coneixement. Altrament dit: recompondre el coneixement fragmentat i dispers per tal de reconstruir un discurs complex i global, que consolidi el pas dels joves estudiants al pensament abstracte i els proporcioni els fonaments científics i humanístics de la seva formació.

Mentre l'assignatura de llengua esdevindria *comunicació*, la part de *literatura* assumiria nous continguts que posarien en qüestió fins i tot el seu nom tradicional, derivat de *littera*. El llibre electrònic ens ha ajudat a no confondre la literatura amb el seu suport físic, el llibre de paper, tan entranyable com caduc. No podem oblidar que durant mil·lennis la humanitat ha gaudit d'una «literatura» oral, que transmetia la paraula acompanyada de so, de ritme o música. Aquesta unió es va trencar a la galàxia Gutenberg, on el lector llegia en silenci, en soledat. Ara la xarxa permet recuperar la lírica, és a dir, la poesia que es cantava amb l'acompanyament d'una lira. És un bon exemple de nova oralitat, en què el poeta ja no està reduït a la dimensió d'escriptor. Si vol, pot fer recitals en directe o digitals, tornant a ser rapsode, joglar o trobador. Això possibilita un tractament didàctic de la poesia més emotiu i menys presoner de l'anàlisi estilística.

L'altre gènere que tradicionalment s'ha considerat literatura és la ficció narrativa, que també està vivint una important transformació. La seva progressiva separació del suport paper li permetrà incorporar recursos audiovisuals i generar noves formes híbrides, en què el text escrit ja no tindrà l'exclusiva, tal com ha passat amb l'òpera, algunes modalitats teatrals o el cinema. Si deixem d'identificar la narració amb el paradigma de la novel·la del segle XIX, veurem que la narrativa té un futur ben assegurat i àmplies possibilitats pedagògiques, tal com ha estudiat Kieran Egan (Busquets).

A més de les tradicionals raons estètiques i culturals, la literatura o, millor dit, la narrativa ha de figurar en un lloc destacat del currículum de totes les modalitats de batxillerat, perquè la lectura i la creació literàries són la millor exercitació de la creativitat, de la complexitat i de la globalitat. Com les matrioixques, les paraules es van articulant en unitats de significat cada cop més àmplies (frases, paràgrafs, capítols...) fins a configurar un sentit global i complex, que, igual que les obres d'art, sempre resta obert a noves interpretacions.

A més a més, la narrativa, tant la novel·lística com la teatral o la cinematogràfica, és una inesgotable font d'estudi de la complexitat de l'ésser humà. Edgar Morin assenyala que Shakespeare o Dostoievski ens il·luminen àmbits de la naturalesa humana que encara són foscos per a la ciència. Per això, llegir i crear ficció narrativa és un potent estímul per a l'empatia i la solidaritat entre els humans, perquè ens ajuda a entendre altres persones, altres vides, altres realitats.

3.3. *Final: tornem al principi, tornem als principis*

En definitiva, un batxillerat que prepari els joves per a una societat en què el futur és cada cop més present ha de basar-se en un nou humanisme que se serveixi

de la revolució tecnològica per a generar un pensament crític, global i complex, que faci front al pragmatisme, a la dispersió i simplificació del coneixement.

L'aplicació d'aquest principi general a l'àrea curricular que tradicionalment s'ha denominat *llengua i literatura* suposa centrar els aprenentatges en la comunicació i en la narrativa.

Res de tot això és tan nou com sembla. L'escola romana no separava els coneixements, sinó que els integrava en una activitat transversal: la lectura i interpretació dels textos clàssics. El que llavors s'anomenava *gramàtica* no consistia pas en l'estudi abstracte del funcionament de la llengua, sinó en la lectura, l'escriptura o l'oratoría a partir de l'anàlisi i la imitació dels poemes homèrics, que també servien per a estudiar els seus continguts d'astronomia, medicina, història, ciències, filosofia, etc.

Pot semblar molt difícil recuperar aquesta unitat dels coneixements. Però Quintilià ja ens ho va dir ras i curt: «Tot l'estudi de la gramàtica es redueix a dues coses: saber parlar i saber explicar els poetes.» (I, IV).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BAUMAN, Zygmunt (2007). *Els reptes de l'educació en la modernitat líquida*. Barcelona: Arcadia.
- BOSS, Gilbert (2004). «La philosophie, le livre et l'ordinateur». A: *Publications de Gilbert Boss* [en línia]. <<http://www.gboss.ca/livreordinateur.html>>.
- BUSQUETS, Lluís (2004). «Revalorització de la imaginació i de la narrativa: les propostes de Kieran Egan». *Revista Catalana de Pedagogia*, vol. 3.
- CASSANY, Daniel (2011). *En línia. Llegir i escriure a la xarxa*. Barcelona: Graó.
- GALPARSORO, José Ignacio (2008). «Filosofía y escritura electrónica: los riesgos de la "nueva oralidad"». *Ontology Studies*, núm. 8.
- HEGEL, Georg W. F. (1971). *Lógica*. Madrid: Ricardo Aguilera Editor.
- MCLUHAN, Marshall (1972). *La galàxia Gutenberg*. Barcelona: Edicions 62.
- MORIN, Edgar (1999). *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. París: UNESCO.
- QUINTILIÀ, Marc Fabi (2002). *Institució oratòria*. Trad. de J. Pérez. Barcelona: Fundació Bernat Metge.